

A HUSZITA SZEKÉRVÁR Á MAGYAR HADVISELÉSBEN.

(Második közlemény.)

Az 1443. év ú. n. hosszú hadjáratába számos szekér kíséretében bocsátkozott a magyar sereg. De ezek legnagyobbrészt aligha hadiszekerek ¹ s jelenlétüket tökéletesen megmagyarázza a hosszas út és az idegen terület, mikor is a szükségeseket leginkább otthonról kellett magukkal vinniök. A harcokban nem vettek részt. Hunyadi 1443 november 8-iki levelében, melyben Ujlakit a Nis környéki csaták lefolyásáról értesítette, csak élelmet vivő szekerekről beszél.² S mikor a hazafelé tartó csapatokat a török a Kunovica-hegység lábánál megrohanta, a király és Hunyadi visszafordult a derékhad némely részével, a szekerek ellenben tovább haladtak a gyalogság fedezete alatt.³ Az 1444-iki háborúban sem lényegbevágó a szerepük, legalább is nem annyira, mint a huszitáknál. A mit a vonuló sereg tagozódásáról tudunk, világosan bizonyítja, hogy szekereiktől nem vártak védelmet, sőt azokat tartották támadás esetén megoltalmazandóknak. A Várna előtti felvonuláskor az élen Hunyadi haladt magyar és oláh csapatokkal, hátul a király a keresztések és a sereg többi részével s a kettő közötti széles térközben a szekerek, hogy egyaránt megmenthetőek legyenek bárhol tűnnék is fel az ellenség.⁴ Mégis ekkor a szekerek jelentősége

¹ Mintegy hétszáz kétségkívül hadiszekér közülük. Cseh résztvevőkről is tudunk, de harcmódjuk kifejtését a terepviszonyok, esetleg a magyarok idegenkedése nem engedték meg. V. ö. *Kupelwieser* Ungarns Kämpfe mit den Osmanen 69. l.

² *Katona*, *Historia Critica* XIII. 251—254. l.

³ *Kupelwieser* i. m. 77. l.

⁴ *Callimachus*, De rebus Vladislai regis. (Schwandtner I. 511.).

világosabban megállapítható, mint előbb. Már az útvonal megválasztásakor azért döntöttek a hosszabb út, a Balkánnal párhuzamos irány mellett s csak a tengerpart közelében kanyarodtak délnek, mert ilyen módon magukkal vihették szekereiket, melyek átszállítása a hegységen lehetetlen lett volna.¹ S magában a szomorú emlékkütközetben is találkozunk velük. Talán nem esalódunk, ha feltesszük, hogy fontosságukat leginkább a pápai legatus Cesarini Julian ismerte fel, ki annak idején Baselben barátságot kötött Nagy Prokoppal s eszmecezerét is folytatott vele a husziták hadiszokásairól.² Az ő terve szerint a sereget leghelyesebb lett volna szekérsánczczal venni körül s előbb kevesebbet koczskáztató védelmi harcban puhatolni ki az ellenség erejét. Vele szemben a magyar lovagtaktikát éppen Hunyadi képviselte. Szerinte a fedezékkeresés a megvert fél feladata, nem a támadóé. Az eredményt a kezdet határozza meg, tehát a félelem minden jelét kerülni kell. Gyors mozdulat fog hatni az ellenségre, mesterkedés nem.³ S természetesen Hunyadi ja vaslata győzött, a magyar sereg támadásra indult, de azért a szekerek harczbavonását ő sem mellőzte teljesen. A balszárny a Devna-tóra támaszkodott, a jobb a hegységre s hogy ezt a megkerüléstől megóvja, valamelyest visszavonta s mögötte szekérvárat formált, megerősítve a kéznél levő lövegekkel.⁴ Ez a szekérvár természetesen nem összetevője a támadásnak és a harc közben megtett mozdulatoknak, nem más, mint az esetleges visszavonulás első állomáshelye.⁵ De Turóczy szövege arra vall, hogy felveréséhez nem vették igénybe valamennyi szekerüket. Szerinte a támadás megkezdése előtt úgy határoztak, hogy mind egyik oszlopot ugyanolyan sebességgel szekerek is kövessenek, hogy a túlnyomó számú ellenség a küzdőket csak az arcvonalon fenyegethesse.⁶ S ezt a megosztást látszik erősíteni a török író,

¹ *Callimachus*, 509. l.

² *Wulf*, Die husitische Wagenburg. 22. l.

³ *Callimachus*, 514—515. l.

⁴ *Kupelwieser* i. m. 98. l.

⁵ *Callimachus*, 516. l. és *Kupelwieser* 105. l.

⁶ *Statuerunt ud unamquamque aciem sui currus eadem velocittae tempore congressus sequi deberent. Hostienim erant impares, metuebant ergo ne ante pugnantes per hostem ultima acierum in parte invaderentur. Schwandtner.* I. 256. l.

Chodzsa Szadüddin leírása is, ki bár dagályos szavakban dicsőíti a győzelem nagyságát, mégis csak 250, a magyarokat védő és válogatott portékával megrakott szekér elfoglalásáról tud.¹ Ez a leírás pedig csak a felvert szekérvárra vonatkozhatik, melyet a török a csata utáni napon elfoglalt, annak tagjai voltak szemmel láthatóan védelmi czélokot szolgálók és podgyászszal teltek. A Dunán Orsovánál átkelt seregnek mintegy ezer szekere volt.² Alig hihető, hogy ennek háromnegyed része elmaradt útközben, különösen miután az irányt a szekerek igényeinek megfelelően szabták meg.

Ezután négy esztendeig pihentek a fegyverek. Castriota hősiek küzdelmeivel kapcsolatban, 1448-ban lángolt fel újra a harc. A magyar haderő most is a régi lovassereg, de valamennyi forrás egyetért abban, hogy a lőfegyverek szerepe ebben a hadjáratban jóval nagyobb, mint az előbbieken.³ És ez a tünet minden egyéb támogató adat híján is szekérvár részvételére vall, mert a tűzérőség a század derekán még elválaszthatatlan volt tőle. Erre mutat továbbá a kétezer német, cseh és lengyel zsoldos jelenléte⁴ s a rigómezői csata lefolyása is. Különösen jellemző ebben a tekintetben a bizsanci író, *Chalkokondylas* előadása, ki bizonyára nem ismerte a husziták hadiszokásait, leírása mégis akármelyik cseh krónikába beleillenek. Elmondja, hogy a sereg egy része szekereken ült, melyek egyuttal fegyvereket és szükséges felszerelést szállítottak. Mind-egyiken két harcos volt egy pajzshordozó és egy pattantyús. Ugyancsak szekerek vitték a csatakigyókat, az ú. n. cerbottanákat, a kései középkor ezt az igen kedvelt ágyúnemét.⁵ Magában az

¹ *Vámbéry*, Hunyadi János hat legnagyobb csatája. Magyar Történelmi Tár. XI. 216. l.

² *Kupelwieser* i. m. 85. l.

³ Turóczy szerint Hunyadi ellátta seregét «castris bellicis, machinarum, pixidum ac aliorum tormentorum hostem ferientium ingenii». (Schwandtner I. 259.). A *castra* itt úgy látszik egyenesen szekérvárat jelent. Fogalmában benne van a megerősítettség, vele szemben a szultán táborra csak «hospitium». U. o. 260. l. S láttuk előbb a tábori jelentését.

⁴ V. ö. *Kupelwieser* 111. l. — *Chodzsa Szadüddín* a cseh bán fogságba-eséséről tud. Magyar Tört. Tár. XI. 222. l.

⁵ De rebus Turcicis (bonni kiadás) 356. l.

ütközetben pedig a szekérvár mindkét megszokott eljárására reátalálunk, a védelmire és a támadást támogatóra egyaránt. Egy részükből felvert tábor készült, másik lövegekkel megrakva, szabadon maradt, készen a végrehajtandó mozdulatokra. Utóbbiak haladéktalan felhasználására I. Murad szultán megvakított testvérének, Musztafának fia, a kereszténynyé lett Dávid figyelmeztetett az első csatanap utáni éjjelen tartott haditanácsban.¹ Ő a ki talán legjobban ismerte a török katona természetét, az új fegyvernem harcbevételétől úgy látszik, gyors sikert remélt. Mindenesetre érdekes, hogy a biznaci író forrása őt gondolta a szekerek előnyomulása értelmi szerzőjének. Szerinte a janicsárokat kellett mindenekelőtt tönkretenni, köztük volt a szultán s a török had többi része kisebbbértékű. A rohamot még ugyanazon éjjel a magyar derékhad és a mozgó szekerek együttesen voltak hivatva végrehajtani. Meg is indultak és a meglepetés sikerült is.² De a szekerek tűzhatása nem volt eléggé lenyűgöző. A janicsárok az első dermedtség után magukhoz tértek és megszólaltak a török ágyúk is. Az egész magyar haditerv gyors döntésre volt alapítva, az ellenállás az egészet felforgatta. További kitartás esetén csekély számuk könnyen vészthozóvá válhatott volna, azért inkább visszavonultak táborukba, melyre az ütközet legdicsőségesebb napja várt. A mozgó szekérvár győzelmet aratni nem tudott, szerepe az éjjeli támadással be is fejeződött. Az arra következő napon Hunyadi még egy előnyomulást rendelt el,³ melyben a szekerek is részt vettek volna, de ennek kivételére már nem került a sor. Közben ő maga is menekülni volt kénytelen, a küzdelem harmadik napja egészen a táboré. A bennszorult maroknyi nép a szabadulás minden reménye nélkül utolsó csepp véréig küzdött. A török forrás kénytelen beismerni, hogy az egész csatának ez volt a legforróbb részlete.⁴

Hunyadi utolsó nagy harcában Nándorfehérvárnál a körülmények magyarázzák a szekerek kisebb jelentőségét. Ostromolt

¹ V. ö. *Kupelwieser* i. m. 115. l.

² *Chalkokondylas*, 364. l.

³ *Chalkokondylas*, 368. l.

⁴ *Chodzsa Szaddüdin*, M. Történelmi Tár, XI. 224. l.

vár felmentéséről volt szó, vízi csatával nehezítve. De a készüllet akkor is megvolt. A király nagyon hangsúlyozta, hogy Csehországból elsősorban szekerekkel felszerelt gyalogságot vár,¹ s jóllehet ez a segítség elkésett és a védelem egész terhe Hunyadira hárult, már ekkor neki magának is voltak hadiszekerei. Át is szállította ezeket a Dunán és lerakta a vár tövében,² bár körülményes felhasználásukra nem volt módja. Mozdulataikat a szűk hely tette lehetetlenné, védelmi jellegű tábor összerovása pedig feleslegesnek látszott. Valószínűleg csak ágyúik tüze vett részt a harcban. A huszita hadieszköz felhasználása tehát, mint látjuk, nem szükségyszerű, jelentősége ingadozó, de kétségtelen, hogy a cseh harcmodor belenőtt a magyar hadviselésbe, megszűnt idegen lenni a magyar katona szemében.

Így tudta a külföld is. A huszitákkal vívott hosszú háborúskodásra visszaemlékezve, különösen Németországban, igen értékes eredménynek tekintették a csehek megfékezését. Annál is inkább, mert a nyugat felé mindig győztes seregeik így a keresztény közösség másik, kiengesztelhetetlen ellensége, a török ellen voltak fordíthatók. Mikor a szentszék Podjebrad elleni magatartása annyira elmérgesedett, hogy az új háború kitörése elkerülhetetlennek látszott, a német fejedelmek ünnepélyesen óvták a pápát a szakítástól. Tették pedig ezt nemcsak a csehektől való félelmükben, de azért is, mert meggyőződésük szerint a cseh katonák és harcmodorjuk a multban nem megvetendő szolgálatokat tettek a török ellen.³ A harcok, melyekre czéloztak, Hunyadi csatái voltak; ezekben mérte össze fegyvereit Zizka népe először a déli hódítóval, ezekben barátkozott meg az Európát védő magyar sereg a szekérvárral. Úgy, hogy Mátyás korára minden elő volt készítve arra

¹ Levele Rosenberg Henrikhez. *Palacky Geschichte von Böhmen*. IV. 1., 397. l. V. ö. *Eschenloer*. *Gesch. der Stadt Breslau*. I., 28. l.

² *Chodzsa Szadüddin*. *M. Tört. Tár*. XI. 226. l.

³ Leveletet közölte *Pessina*, *Mars Moravicus*. 768. l. — Solent enim Turcæ more Persico pugna fugaci sequentium pectora ferire spiculis et equorum pernicitate simul et armorum levitate taga hostium invadere. Hanc artem Bohemi tum *curruum manitionibus et gyris*, tum *aggeribus summa celeritate congestis*, mira et incredibili arte deludunt. — Tehát szekérorődítések (munitiones) és mozgó, kigyózó szekérsorok (gyri).

nézve, hogy a cseh taktika a magyar hadviselésbe beleolvadjon. S ezt a fejlődést részben az itthoni viszonyok is elősegítették, mert a társadalmiak ugyan nem, de azok a hadügyi előzmények, melyek alapján Zizka szekérvárát annak idején megalkotta, nálunk is megvoltak.

Már a XIV. században szokásossá vált Európaszerte, hogy különösen a városok hadinépe, a helyett, hogy gyalogszerrel vonult volna harcra, az útát szekéren tette meg.¹ A lőfegyverek korának elkövetkezése hozta ezt magával, a lövegeket mindég szekerekre rakták. De ugyanakkor s ennek oka már tisztán az utánzás és a kényelmi szempont, olykor teljes fegyverzetű páncézelők részéről is ezt tapasztaljuk.² A német források gyakran használt kifejezése a «Reise», úgy látszik, eredetileg a hadbavonulásnak erre a módjára vonatkozik. Nagy Lajos korában a szekér nálunk is szükséges kiegészítője a hadikészületnek,³ de ezek talán inkább podgyászszekerek első sorban.⁴ A XV. században azonban különösen városaink számadáskönyvei világosan elárulják a külföldi szokás széleskörű elterjedését. Nemcsak sűrűn fordulnak elő bennük kocsisok (auriga, curriker, rector, wagenknecht) és szekérszítők (currifex, wagner), de némely tételük egyenesen féltreérthetetlen. Átolvasásuk alkalmával azonnal feltűnik, hogy hadiköltségeket, zsoldfizetéseket tartalmazó rovatokban szekerekre kiadott pénzösszegek is szerepelnek. Egymásután következik pl. több ilyen kimutatás különböző kelettel, de a beosztás mindig

¹ Jähns, Geschichte des Kriegswesens. 924. l.

² Wulf, Die husitische Wagenburg 23. l. 42. jegyzet.

³ Szabolcs megyéhez intézett hadraszólító parancsában (Visegrád, 1343 márczius 18.) meghagyja a király, legyenek készen, «more hominum exercituantium cum armis militaribus, equis et curribus plaustralibus ac aliis necessariis condecensibus». — Kállay-család levéltára (Nemzeti Múzeum) Sæc. XIV. 613. szám.

⁴ Egy állítólag XIV. századbéli tiroli kézirat valóságos hadiszekérről tud Attila magyar király birtokában. Hogy a korabeli magyar viszonyok értékesítéséből eredne ez a megjegyzés, legalább is kétséges (der Charr ist geheissen der scharffe precher und den fand Attila, der Chünig von Vngern, do er twng hispanien und schottenland). Petz Gedeon, A magyar húnmonda, 61. lap. Inkább a kézirat keltét tennők a XV. századba, mikor a német eredetű magyar királygenealogiák csakugyan mind Attilával kezdődnek.

ugyanaz: szekerek, zsoldosok.¹ De részletesebb beszámolásokban sincs hiány, melyek azután minden kételyt eloszlatnak. Bártfa 1441-ben Kassa cstroma alkalmával harmincz zsoldost állított, ugyanakkor ugyanolyan rendeltetéssel hat szekeret.² Berzeviczi Jánosnak (Hannus Priszwicz) és csapatának fizettek egy-egy szekér után harminczkét forintot 1434-ben.³ 1441-ben «vector» minőségben találkozunk vele ugyancsak «ad eysam versus Kaschoviam».⁴ Egészen természetes így, hogy Mátyás király, mikor a szekérvárat a magyar hadügy rendes alkotórészévé tette, a szükséges eszközök előteremtése végett a városokhoz fordult.

Ennek a hadszervezeti változásnak vagy inkább bővülésnek, a Csehország elleni támadó háború megindítása volt az alkalmi oka. Mátyás, ki a cseh harczmódot igen jól ismerte és a szekérsánczot tábori erődítésül már előbb is alkalmazta,⁵ most elérkezettnek látta az időt, a huszita módszert hadviselése tulajdonává tenni és ilyen módon ellenségének legsajátosabb területén is föléje kerekedni. Nem elégedett meg tehát a régi keretekkel, mint Zsigmond kora, nem is zsoldosokat fogadott, mint atyja, hanem saját népét igyekezett bevezetni a szekérvár harczába. A külföld segítségét természetesen nem nélkülözhetette teljesen, de a katonanyagot most már, egyelőre legalább, Magyarország szolgáltatta. Joggal mondhatjuk, hogy tételes hadügyi reform volt, mit 1468-ban életbe léptetett: egy új fegyvernem bevezetése. S hogy a folytatás nem lett a kezdethez egészen méltó, bizonyára nem az eredeti terv megváltoztatásának, hanem két más természetű körülmény felmerülésének

¹ *Fejérpatak*y. Magyarországi városok régi számadáskönyvei. 551., 552., 554., 556., 558., 559., stb. lapok.

² 1441. Auff dy rese kegen Cascha auf XXX. soldner dedimus 2700 den. in tota summa.

Item dedimus ad eandem viam Thomae Glauchner furlon 700 den.

Item auff dy selbige rese kegen Cacha w den furlew tin auf sex wagen auff izolichen 200 den.

Summa 1200 den.

U. o. 518. l. V. ö. 520. l.

³ *Fejérpatak*y i. m. 340. l.

⁴ U. o. 512. l.

⁵ Moldvai hadjáratában táborá részben ilyen módon volt megerősítve.

Dlugoss. Historia Polonica. V. 496. (Krakó. 1878.).

volt a következménye. T. i. néhány esztendővel később beállott egyrészt a szekérvár válsága az első *valóságos* gyaloghad, a burgundi hercegen győzedelmeskedő svájzi fellépése következtében, másrészt és egyelőre ez volt a fontosabb, Mátyás cseh királylyá választatván, új alattvalói ebben a tekintetben kétségtelenül képzetebb harcosokat bocsáthattak rendelkezésére, mint magyar birodalma tehetne. De azért a szekérvár ettől fogva rendes alkotórésze maradt a magyar seregnek, átalakulásában és visszafejlődésében közös ezentúl a sorsa Cseh- és Magyarországon. A király intézkedéseit levelezéseiből és rendeleteiből ismerjük. 1468 tavaszán felkérte egyik német fejedelmet, küldené hozzá a nála tartózkodó Ulrikot, ki a szekerek cseh mód szerinti rendezéséhez jól ért. Emondja, hogy ilyenfajta ember Magyarországon alig akad, mert itt más hadakozási mód uralkodik, de a csehek ellenében előnyösnek tartja; ha segítségére lesznek némelyek, kik ellátják a szekerek ügyét és ismerik az ellenszereit az ellenség mesterkedéseinek.¹ S ilyen levelet bizonyára többet is írt. A szekerek kiállítására pedig a városokat kötelezte. A Szászvároshoz intézett rendelet maradt reánk, abban említi, hogy a többiek is hasonló utasítást kaptak. E szerint a magyar hadiszekér akár a cseh, fedeles volt, négy ló húzta, mindegyiken öt ember, kettő kapával, kettő ásóval, egy pedig szekerczével felszerelve.² Nemsokára ugyan az erdélyi szász székeknek a szekerek kiállítását elengedte,³ de ennek oka bizonyára csak a nagy távolság s a közelebb fekvő városok részéről

¹ Intelleximus esse apud fraternitatem vestram quendam nomine Ulricum *in ordinandis more Bohemorum curribus* bene peritum, quia vero in regno nostro huiusmodi homines vix inveniuntur eo quod ibi aliud militie genus observatur, nunc autem nos adversus eum hostem gerimus bellum, cuius precipua cantela est curruum dispositio, unde et nobis procul dubio utile futurum animadvertimus, si tales homines habeamus, qui et nostros currus artificiosius locent et contra iminitorum structuras remedia invenient. *Fraknoi*, Mátyás király levelei I. 148. l.

Unum currum cum quatuor bonis equis et cum coopertorio rubro ac catenis ferreis loco cordarum rede, atque ad eundem currum quinque homines, quorum duo ligones, alii duo fossaria instrumenta, quintus vero securim habeant, disponere . . . debeatis. *Teleki*. A Hunyadiak kora. XI. 400–401. l.

³ *Teleki* i. m. 407. l.

beszállított elegendő mennyiség volt. Csakhamar következtek cseh hívei megajánlásai is, Boroszló pl. egyedül nyolczvan szekeret ígért.¹ De már hadbavonulása kezdetén sem szenvedett ilyesmi hiányt. Az olmützi püspök leírva Krakóban az útnak indult magyar sereget, megemlékezik szekereikről is,² ugyanúgy a császár Boroszlóhoz intézett levelében.³ A cseh katolikus párt feje Sternberg Zdenko pedig, kinek hadi jártasságához nem férhet kétség és ki nagyon jól tudta, mi mindenre van szükség, hogy a cseh királyt a siker reményével lehessen megtámadni, páratlannak nevezte Mátyás seregét s hitte, hogy diadalmasan fog előnyomulni egész Prágáig.⁴

Ez a reménység nem teljesedett be. A tíz esztendő háború Mátyás számára csak Csehország melléktartományainak birtokát biztosította, de a katonai fölény mindvégig az ő részén volt. S ez mindenestre nagy változás Zsigmond idejéhez képest. Ehhez járul, hogy akkor Magyarországnak voltak szövetségesei, most ellenben Mátyás egyedül vívta a harcot, sőt Podjebrad halála után a csehek bőséges lengyel támogatásban is részesültek. A szembenálló seregek összetétele most már egészen hasonló; lovasság, gyalogság és szekérvárból állt mindkettő. Csak az arányok nem egyenlők, a cseh gyalogság mindvégig erősebb, a magyarnál a lovasság túlnyomó, de ennek Mátyás csak részben látta kárát. Teljes győzelmet nem tudott aratni, viszont seregének gyors mozgékonyága megmentette az esetleges döntő vereségektől. A csehek beláthatták, hogy szekérváruk ebben a megoszlásban, a régi fölényt nem biztosítja.⁵ De a viszonyokon bajos volt változtatni. Podjebradnak volt nehéz lovassága, de serege zöme még mindig parasztokból telt ki.⁶ Hatalmas cseh lovassereget szervezni nehezebb volt, mint Magyarországon a szekérvárat befogadni. Mátyásnak jutott embere a szekerekhez, Podjebradnak nem volt módja lovagrendet teremteni, népének ebben a tekintetben számba-

¹ *Eschenloer* II. 161. l.

² *Dlugoss*, V. 501. l.

³ *Eschenloer*, II. 122. l. V. ö. 114. l.

⁴ *Fraknói*, Mátyás király élete. 183. l.

⁵ *Eschenloer* i. m. II. 201. l.

⁶ U. o. II. 129. l.

vehető elemei ekkortájt zsoldért javarészben külföldön katonáskodtak. Ezekre a cseh korona már nem számíthatott és Mátyás eleinte nagy bizakodással vezette a háborút, sokak véleményében osztozva, hogy a huszitizmus teljes megtörése sohasem látszott annyira közelállónak, mint akkor.¹

A tíz éves hadviselés történetét vizsgálva, be kell ismernünk, hogy a fegyvernemek meggyarapodása, a magyar sereg fellépésének jellegét igen kevésbé változtatta el. Fővonásaiban továbbra is lovas-sereg maradt. A hosszú küzdelem valamennyi szerencsés ütközete és hőstette a lovasság érdeme. Bízvást mondhatjuk, hogy még a híres boroszlói táborozást (1474.) is, mikor Mátyás egy hevenyészett erődítés oltalma alatt maroknyi nép élén szembeszállott a lengyel és cseh királyok roppant seregével, lehetetlenné téve az ellenség élelmezését és rémületet gerjesztve vakmerő rajtaütéseivel, a lovasság változtatta diadallá.² A csehek bizonyára nem a szekérvár, vagy a csekélyszámú gyalogostól tartottak leginkább, hanem a hol itt, hol ott feltűnő, színlelt futásban menekülő, majd hirtelen visszatérő, falvaikat szemük láttára lángba borító magyar lovascsapatoktól.³ Ujra tapasztalhatták, hogy a magyar rohamok hevét szekérváruk nem állja ki mindig.⁴ Folytonosan résen kellett lenniök, támadásra alig gondolhattak, mert sohasem tudták, mikor és honnan szakad rájuk az ellenséges lövés. Olykor sikerült a szekérvár megnyitását és előnyomulását állandó reácsapásokkal lehetetlenné tenni.⁵ Franz v. Hag, Mátyás kapitánya, ki utóbb Sabacnál halt hősi halált, 1469-ben a sziléziába tört cseheket a szó szoros értelmében kihajszolta a tartományból, mert szekérvárukat olyan nyomás alatt tudta tartani, hogy lovasságukkal nem voltak képesek előrontani szekereik közül, élelem után jární még kevésbbé.⁶ A szekerekkel körülvett nagyobb seregek meg-

¹ *Fraknoi.* Mátyás király levelei. I. 149. l.

² *Eschenloer* II. 306—314. l. V. ö. *Marczali.* Regesták a külföldi levéltárakból. 14. l.

³ V. ö. *Pessina* i. m. 826. l.

⁴ *Eschenloer.* II. 139. l.

⁵ U. o. II. 144. l.

⁶ *Eschenloer.* II. 183. l.

támadásától Mátyás természetesen óvakodott,¹ ilyenkor a két ellenfél vagy elvált döntő csata nélkül, vagy valamilyen cselhez folyamodtak, mi a cseheket kicsalta erősségükből.² A magyar lovasság erős fölénye szabta meg a háború jellegét, ezért lett a próbált csaták láncolatává, melyekben Mátyás a szekérvárat döntően letörni nem tudva, végleges sikert ki nem erőszakolhatott, ellenben Csehország elpusztult, talán még jobban, mint néhány évtizeddel előbb a magyar Felvidék. A cseh szekérvár a magyarokkal szemben elsőbbségét megtartotta, de a dolog természete magyarázza, hogy lovassággal szemben döntő győzelmekre ugyancsak nem tehetett szert. Támadásnak igen ritkán lehetett csak elősegítője, csak a körülmények igen kedvező alakulása mellett.³ Pedig épenséggel nem vesztett régi rendjéből és fegyelméből, a cseh fegyvereiktől sohasem váltak el, csakis az élelmet rakták szekereikre, míg Mátyás hívei, ha nem volt reá sürgős szükség, felszerelésüket is, és mint *Eschenloer* panaszolva írja, «fürdősapkákat» viseltek a haditerületen. Ilyenformán az új hadieszköz nem ütötte reá bélyegét a magyar hadviselésre, még leginkább ostromok idején vált hasznossá, mikor a szekérláncz sánczezá alakult, hogy a támadókat külső meglepetésektől megóvjá.⁴ Az ilyen biztosítás igen fontos volt, mert várak ellen Mátyás főfegyvere mindvégig a kiéheztetés maradt, rohamcélokra nem rendelkezett megfelelően erős gyalogsággal, noha esetleg lovasait is leparancsolta nyergükből.⁵

Mindezzel a huszita szekérvár a magyar hadiberendezés járulékává lett, gyakran feltűnik Mátyás egész uralkodása alatt. Több azonban nem. A király nem volt vérbeli ujító. Elsajátította kora és a régiek egész haditu dományát, sokoldalú műveltségének két-

¹ Nos prævalemus longe equitatu, hostis autem numero peditum et munimentis curruum, quæ oppuguari temerarium fuisset, írja a háború legelőjén egy magyar prelatus a római követnek. *Epistolæ Matthiæ Corvini*. P. III. 75. l. Hasonlóan *Eschenloer*; Gerne hette Matthias mit ime gestritten, aber Girsik wolde die Wagenburg nicht reumen *darinne die Behmen allen Vortheil wissen*. II. 114., továbbá 202. l.

² U. o. II. 383—384. l.

³ U. o. II. 189. l.

⁴ *Eschenloer*. II. 129. l. V. ö. *Pessina*. 877. l.

⁵ *Pessina*. 827. l.

ségkívül ez volt a legsarkalatosabb része, de mindig a jelenet törődött, az épen elérhető hadisikerekkel. Erre a tulajdonságára nagyon jellemző pl. hogy hadigépeit nem tartotta kevesebbre, mint ágyút.¹ A szekérvárat átvette, harcsmódját kiismerte, alkalmazta is, de számolt a körülményekkel, népe ősi hajlamaival és serege zöme mindvégig lovasság maradt. *Cortesius* bizonyára joggal szőtte bele a király hadvezéri egyéniségét dicsőítő költeményébe, hogy nincs senki, a ki mozgó táborát óvatosabban tudná elhelyezni és az egymáshoz fűzött szekereket czélszerűbben rendezné, mint ő.² Tartott gyalogságot is, de csak annyit, a mennyire épen szüksége volt. Ebben a tekintetben Merész Károly bukása némi fordulatot látszott hozni. Érintkezésbe lépett a győztes svájciakkal és biztosította őket, hogy gyalog csapataikat szívesen fogadná zsoldjába.³ S némelyek, úgy látszik szolgálatába is léptek.⁴ Csakhogy ez is inkább a császár ellen irányított sakkhúzás volt, inkább azt akarta megakadályozni vele, hogy ellensége seregét gyarapítsák. *Bonfini* csak nyolcezer gyalogos, de húszezer lovas mozdulataiban gyönyörködhetett a bécsujhelyi hadiszemlén.⁵ A szekérvár jelentősége sem érte el a cseh mértéket soha.

Hogy azonban nem maradt pusztán a csehek ellen alkalmazott erőpótlás, hogy tehát a magyar sereg állandó alkotórészévé lett, igen sok emlékből kiviláglik. Mikor a trónkövetelő lengyel herceg ellen fegyveresen kellett fellépnie, hazahozta Mátyás szekérvárat is.⁶ Ez 1471-ben történt, néhány évvel az ujítás befogadása után, de uralma végéről is biztos adataink vannak erre nézve. A korneuburgi csatáról feljegyezte egy a császárt szolgáló, később a fekete seregbe lépett zsoldos, hogy a császáriak már megnyerték a harezot, elfoglalták volt a magyarok szekérvárat,

¹ *Fraknói*. Mátyás király levelei. II. 110. l.

² De virtutibus bellicis Matthiæ Corvini. *Ábel Jenő*, Olaszországi XV. századbéli íróknak Mátyás királyt dicsőítő művei. Irodalomtörténeti emlékek II. 316. l.

³ *Segesser*. Die Beziehungen der Schweitzer zu Matthias Corvinus. 32—33. lap.

⁴ U. o. 24—25. l. (3. jegyzet).

⁵ 659. l.

⁶ *Eschenloer*. II. 252. l.

mégis, mert a hadrendet sikerült helyreállítaniok és segély is érkezett, végül a magyarok győztek.¹ Hogy visszaemlékezéseit csak néhány évtizeddel később foglalta írásba, ennek a pontnak a hitelességét csak erősíti, t. i. a szekérvár akkorra meglehetősen a múlté volt, szerepeltetését tehát valóban a múlt ismeretének kell tulajdonítanunk. De a szekerek felhasználásának a mértéke mindig a pillanatnyi szükségétől függött. Míg bármilyen nagyobb-számú cseh sereg hadvállalata elképzelhetetlen nélkülük, nem egy kétségtelenül hitelt érdemlő magyar vonatkozású forrásban hiába keressük említésüket. Másokban — a Zižka-féle kezelési módot zenitnek tekintve — hanyatló fokon teljes átalakulásban mutatkoznak. Abban a rendkívül becses levélben, melyet Mátyás 1481-ben Veronai Gáborhoz intézett, s melyben serege szervezetét és esatái képét meglehetősen részletesen ismerteti, egyetlen szó sincs a hadiszekérről.² Igaz, hogy az Otranto alá küldött kis magyar segélyhad útnak indításával kapcsolatosan íródott, mintegy utasításul, mit szükséges a nápolyi királylyal a magyar katonát illetőleg közölni. És ott, a körülzárolt török őrséggel szemben bizonyára nem volt mód alkalmazására. Egy az 1470-es évekből származó olasz nyelvű feljegyzés leírta a török ellen készülő magyar sereget.³ Elmondja, hogy háromezer szekér vitte a tábor felszereléséhez szükséges tárgyakat, van harmincz bombarda, melyek mindegyike száz olasz fontos köveket vet, a nélkül, hogy szekereikről leszednék őket, harmincz csatakígyó (cerbottana) stb. és tizenkét nagy bombarda-szekér, mindegyiken hat bombardával. Ez az utolsó tétel — egy szekéren több löveg — helyet találhatna bármelyik, félszázaddal régibb lajtsromban. Az előbbieken ellenben már mutatják azt az irányzatot, mely nemsokára a szekérvár egész eredeti jellegét megszüntette. T. i. a tisztán defenzív czélokot szolgáló tábori erődítés — a háromezer podgyász-szekér — és a harc közben mozgásra képes, egyes lövegekkel felszerelt szekerek — a tábori

¹ Erlebnisse eines deutschen Landsknechts, kiadta W. J. Freich. v. Tettau. (Erfurt. 1869.) 7. l.

² *Fraknói*, Mátyás király levelei. II. 104—110. l.

³ Fordítása megjelent a *Századok* 1884. évfolyamában 509—510. l. (A felséges magyar király szárazföldi és vízi hadereje a törökök ellen.)

ágyúk — ellátását. A majd védelemre, majd mozdulatokra, hol táboralakításra, hol ellenséges tömegek bekerítésére hivatott szekérsorok felbomlanak. Ziška alkotása, a sorba fejlődve mozgó szekérvár, két eredőre szakad, egyik a helyhez kötött tábori, másik a mozgó tábori tüzérség.¹ A két szélső válfaj mellett feltűnik egy közbenső harmadik is. Egyes hadiszekerek és pedig elég korán. Alkalmazásuk első oka valószínűleg a földrajzi tényezők befolyása volt. Egész szekérsorok nem mozoghattak mindenütt (már a legelső Aeneas Sylvius-féle leírás kiemeli, hogy mennyire előnyös alkatú a cseh terület ebből a szempontból),² egyes szekerek inkább. Ezek természetesen hatványozott mértékben egyesítették magukban a szekérvár mozgóképességét és a mint látszik, kimondottan rohamcélokra szolgáltak. Erre vall, hogy a küllőkre kaszákat erősítettek, így pusztító hatásuk az előrehatoláskor erősebben érvényesülhetett s mögöttük az előnyomuló, lassanként a maguk lábára állni kezdő gyalogság is fedezékre talált. Ez a szekérfaj a század derekától elég sűrűn fordul elő és néhány évtizeddel túlélte az eredeti huszita szekérvártípust. Lényegében nem egyéb, mint a sorok szétbontása nagyobb kezelhetőség kedvéért, miáltal azonban a sorok egykori félelmetes bekerítő mozdulata általában divatját multá.

¹ A szekérvár tehát a fegyvernemek beszármazását tekintve, a tüzérség őse, illetőleg nevelője, nem a gyalogságé. A lovasság elsőségét a *fedezetlen* gyalogsereggel szemben nem tette vitássá, mi megmagyarázza egyúttal a lovasharczmódot a vartalan továbbvirágzását a svájcziak fellépéséig. *Palacky* ítélete, hogy a középkori harcsmódot megdöntötte (*Geschichte von Böhmen* IV. 1. 495—496.), csak annyiban helytálló, hogy a réginel bonyolultabb taktikát tételezett fel, mely nem bízott mindent a roham erejére és az egyes harcos egyéni képzettségére, azaz rokon már az újkorival. Még azt sem lehet szigorú kritikával állítanunk, hogy a tüzérségnek megteremtője lett volna. Szekerekre szerelt lövegek előfordulnak már a XIV. században is, de hatékonyságuk olyan kezdetleges, hogy megtámadtatás esetén nem állhattak meg önmagukban, valamilyen támogatásra szorultak. S a szekérvár, melynek soraiba az ágyúszekerek beékelődtek, épen a szükséges támogatást adta meg. Az ágyúk további fejlődésével azonban a mozgó sorok — a huszita szekérvár — feleslegessé váltak. A fokozott tűzhatást nem bírták el s megszűnt a támasz szükségé is.

² *Historia Bohemica*. 73. — *Commentarius ad Alphonsum regem* 49. (Helmstädti kiadás, 1699.).

Annál inkább, mert az ilyen egyes kaszás szekerek száma sohasem lehetett igen nagy, távolról sem annyi, mint a régi sorokba tömörítették. Előbb a tömeg és a vezetőik, a hajtók ügyessége volt a fontos, a sorok felbomlásával megelégedtek alig néhánynyal, de azokat minél veszedelmesebb és összetettebb szerkezetűekké igyekeztek tenni. A hadtudományi tervezetéseknek igen kedvelt tárgyai lettek, maga Leonardo da Vinci sem restelt foglalkozni velük.¹ Bizonyára ilyeneknek kell tekintenünk már azt a negyven szekeret is, melyet egy 1475-iki, Mátyás török elleni hadi készülétét ismertető jegyzék egyszerűen hadiszekérnek (Streitwagen) nevez.² Mert a szám oly alacsony, hogy egy hetvenezer főből álló sereg felszerelésében más minőségben elképzelhetetlen. Emellett ugyanaz a forrás a tüzéségről külön emlékezik meg. És látott ilyeneket Bonfini is az említett bécsujhelyi hadiszemlén, hol az ő leírása nyomán, Mátyás szekérvára világos körvonalakban bontakozik ki előttünk. A szekerek számát, melyek a sereget közrefogják, az író körülbelül kilencezezerre teszi. Feladatuk egyrészt a tábor megerősítése, másrészt kaszákkal vannak ellátva s ezek részt vesznek a harcban, az ellenség körülfogására szolgálnak.³ Mit jelent mindez? A magyar sereg szekérvárral fedezett, menetközben szekérsorok környezeték, melyekből megállás esetén tábor alakult. Emellett a sorokból kiváltak egyes kaszás szekerek, de megvoltak még a sorok is, melyek az ellenséget bekeríteni hivatottak. A huszita szekérvár ez átalakulása első fokozatán, t. i. a kaszás szekerekkel megbővülve. Legfeljebb még egy tünetet vehetünk rajta észre, mely a munkamegosztást szolgálta és a nem-kaszás szekereket is elválasztotta egymástól, elkülönítve a taktikai szekérsorokat a tábor megerősítésére szolgálóktól. Erre ugyancsak Bonfini szövegéből következtethetünk. A csapatok által bemutatott mozdulatok között megemlékezik ugyanis egy ú. n. skorpió-formációról is.⁴

¹ V. ö. Jähns, Geschichte der Kriegswissenschaften. I. 287. l.

² «Apparatus et progressus domini Mathie regis Ungarie contra Turcos 1475.» Chmel, Monumenta Habsburgica. I., 2., 78—79. l.

³ Carri pariter a latere agi, quibus pro fossa valloque ex instituto Corvini Ungari non solum munire castra, verum etiam salcatis in praelio uti hostesque his circumvenire solent. 660. l.

⁴ Maxima sum admiratione correptus nam veri scorpionis imaginem præferrebat. 660. l.

mi feltételezi, hogy a sereg egy részét a két szárnyon előnyomulni látta (a skorpió lábai), a zömöt valamivel ezek után húzódní (a törzs), míg egy harmadik tömeg hosszan elnyúlva az előbbiek mögött vonult fel (a fark). *Ipolyi* Arnold a két szélső részt a sereg szárnyainak, a törzset a centrumnak s a farkat a tartaléknak és a szekerekből alakítottak tartotta.¹ De figyelembe véve az író előbbi kijelentését, hogy t. i. két oldalt a szekerek haladtak, melyekről megírta, hogy harcban az ellenséget bekeríteni is feladatuk, a két előretolt szárnyat csakis szekérsoroknak tekinthetjük. *Ipolyi*t valószínűleg az a meggondolás vezette, hogy kilenczezer szekeret két sorba fejleszteni bajos, mert kezelhetetlenül hosszúra nyúlnának. Ez igaz is, de a rejtély azonnal megoldódik, ha a szekerek csoportját megosztottnak tekintjük és az előretolt szárnyakat taktikai szekérsoroknak nézzük, a hátramaradt részt pedig ugyan- csak szekereknek, de olyanoknak, melyeknek a mozgó harcban szerep nem jutott, tehát a felverendő tábor szekérláncszemeinek. Ilyenformán az elkövetkezett fejlődés is könnyebben megérthető, mert a taktikai szekérsorok nemsokára teljesen eltűntek, a kaszás szekerek még néhány évtizeden át szerepeltek, a felvert szekérvár a szekerekből készített tábor ellenben még igen sokáig élt.² A mozgó-szekérsorok elkülönülését letűnésük öntudatlan előkészítésének tekinthetjük.

Csakugyan a huszita taktika jövője már nem volt hosszú, a szekérvár napjai meg voltak számlálva. Gyors letűnését úgy lát- szik az a tény okozta, hogy II. Ulászló trónfoglalásával, noha így egész Magyar- és Csehország egy uralkodó kormánya alá került, a hadügyi kölcsönhatás meglazult. A magyar csapatok kivonultak a cseh tartományokból, itthon pedig siettek leszámolni a fekete sereggel. A fekete sereg volt az utolsó magyar alakulás, mely egészében szekérvárral volt felszerelve. A Mátyás halála utáni ausztriai harczeitől pontosan tudjuk még, hogy azokat így küzdötte végig.³

¹ A magyar hadtörténelem tanulmánya. 50. l.

² Zrínyi Miklós Svendy Lázár militiairól írt traktatusának kivonatá- ban is reáakadunk. *Széchy* Gróf Zrínyi Miklós. II. 277. l.

³ Die soldner aus der Slesy mit der wagen purg, so der kunig von Bheim bestellt hat, farn zu Altenburg über die Tunaw und vermainen das sloss in der Newenstat zu retten. Die sind VI. m. mann stark zu ross und fuss.

S úgy látszik vele mult ki a magyar szekérvár is. Pedig néhány hónappal Mátyás sok dicsőséget szerzett seregének elvézése előtt minden jel arra vallott, hogy vele együtt a szekérvárnak is még jelentékeny rész fog jutni Magyarország védelmében. 1492-ben hatalmas török támadás fenyegetett. Megmozdult az egész ország, a déli határra indult a fekete sereg s valószínűleg ekkor keletkezett az a hadiszabályzat is, mely legnagyobb arányú és legbefejezettebb emléke a szekérvár multjának s mely a török ellen egyesítettnek tekinti Magyar- és Csehország egész haderejét. A Wlczek-féle hadiutasítás ez, a Wittingauban, *Palacky* által felfedezett szövegben.¹ A szekérvár sorsa is az lett, mint sok más intézményé, teljes elméleti megalapozása akkorra készült el, mikor nemcsak delelőjén volt már túl, hanem haláltusája is megkezdődött.

Wlczek Venczel egyike a század — Csehország nagy százada — legkiválóbb katonáinak. Pályáját az idegenbe települt csehek között kezdette meg, egyik alvezére volt Akszami Péternek, vele együtt lépett 1453-ban László király szolgálatába. Akszami halála után a harmincz kapitány között találjuk, kik a «testvérek» ügyeit intézték. 1466-tól pedig, hogy a garázdálkodó csapatok ügye lehanyaglott, Podjebrad György zászlaja alá szegődött² s részt vett a Mátyás elleni küzdelmekben. Eleinte Podjebrad Henrik seregéhez tartozott³, majd Viktorin kíséretében tűnik fel. Mellette volt akkor is, mikor a herczeg kitört az ingadozó Trebitschből és futásban keresett menekőket.⁴ 1470-ben Csehország egyik kerületének kapitánya.⁵ Harczolt a császári seregben is, ugyancsak a magyarok ellen. Hosszú pályáján mind nagyobb tekintélyre tett szert. Egy cseh költő szerint a Duna, Elbe, Visztula és Dnjeper táján

Waldauf Florián jelentése. *Kraus*, Maximilians Beziehungen zu Siegmund Erzherzog von Tirol. 31. la.p. Továbbá u. o. 33. *Firnhaber*, Beiträge zur Geschichte Ungerns. 37. la.p. — Arra nézve, hogy ez valóban és kétségtelenül a fekete sereg, v. ö. Quellen zur Geschichte der Stadt Wien. II. 3. 5436. szám, 423—424. l.

¹ V. ö. Geschichte von Böhmen. V. 1. 359. l. 289. jegyzet.

² *Anger*, Geschichte der k. k. Armee. I. 144. l.

³ *Pessina*, Mars Moravicus. 798. l.

⁴ U. o. 827. l.

⁵ Oestreichische Militärische Zeitschrift 1836. évf. 82—83. l.

nem viseltek haborút, melyben az ő tanácsát és útbaigazítását ki ne kérték volna.¹ Ulászló magyar királylyá választatásakor őt szolgálta *lovasvezéri* minőségben² s az uralkodó közössége természetesen közelebb hozta a magyarokhoz. Hadiutasítása egy magyar-cseh sereg számára készült s mindennél világosabban mutatja a két nemzet harcsmódjának egymásra hatását. A cseh taktikát nem kevésbé ismerte, mint Žižka, de ugyanúgy elvezérelhetett volna bármely, tisztán lovasságból álló magyar sereget is. Otthonról hozta a szekérvár megbecsülését, a magyar viszonyokba élte bele magát, mikor a török ellen szánt sereget túlnyomóan lovasokból állította össze. Hadoszlopainak mélysége a szekérvár megszabta helyi viszonyok következtetése,³ a támadást bevezető, majd visszavonuló portyázók, csatározók beállítását az ősi magyar harcsmód alkalmazásából folyik.⁴

Az utasítás,⁵ mint említettük, főképen a török ellen készült, de teljesen általános és az arányokat illetőleg is igen különböző számú seregekre van tekintettel. Sajnos, szövege sok helyütt nem egészen világos. Először kisebb-nagyobb lovascsapatok felállítására és tagozódására nézve ad tanácsokat, melyek száz, kétszáz stb., majd ezerötyszáz, kétezer, háromezer, végül nyolcezer főből állanak, összesen tizennyolczat. Számítása meglehetősen kuszált és zavaros. Azt állítja, hogy az összes tekintetbe vett csapatok negyvenezer embert tesznek ki, holott az eredmény negyvenkétezer. Mert az bizonyos, hogy tulajdonképen egy nagy sereg felosztását akarja tárgyalni. Ezt teszi valószínűvé az összegezés s egy megjegyzése mindjárt a szöveg elején. Itt, miután előadta, hogy

¹ *Jähns*, Geschichte des Kriegswesens 896. l.

² *Pessina* i. m. 903. l.

³ *Jähns*, Geschichte der Kriegswissenschaften. I. 310. l.

⁴ Az Anger-féle észrevétel, hogy ez a modern taktikára emlékeztető tünet (Gesch. der k. k. Armee. I. 147. l.), csak magyarázó megjegyzésképen fogadható el. A lovas elővédek nagy szerepe kétségkívül magyar hatás és tulajdonság.

⁵ Eredeti cseh szövege többször megjelent. Legutóbb *Toman* művében (Husitske Valc̄nictvi). Német fordítása *Burian*-tól az «Oestreichische Militärische Zeitschrift» 1836. évfolyamában (Zug-Schlacht- und Lagerordnung der Reiterei des Fussvolkes und der Wagen), 82—99. l.

száz lovast három csoportban kell felállítani, huszat száguldókul (hongi), harminczat ezek fedezetére (posilci), ötvenet pedig — ez a derékhad ¹ — egy tömegben, elmondja, hogyan kell kétszázat. És ekkor azt javasolja, hogy az első száz emberből álló, tehát épen leírt csapatot két elővéd kövesse, egyik huszonöt, másik harminczöt emberből álló s azután következék a főcsapat, száznegyven lovas. Az egyes (száz, kétszáz, háromszáz stb. főből álló) csoportok tehát részei egy nagyobb seregnek (körülbelül negyvenezer ember) s külön megtárgyalásuk csak arra szolgál, — mint alább meg is írja ² — hogyan rendeztessék az egész, ha kevesebb volna negyvenezer főnél.

Az elővédek kikülönítése törvényszerű. Minden egyes csapat kettőt küldjön előre, melyek számereje az egésznek körülbelül harmadrésze. Sőt a török ellen ötszörös tagozatban vonuljanak fel. A csapat száma nemcsak az oszlop mélységét, de az arcvonal szélességét is meghatározza. Négy emberből áll az átlagos sor a legkisebb és negyvennégyből a legnagyobb csoportban. Mind-egyiket külön parancsnok vezesse, az egyes elővédeket is, a nagyobb testeket kettő, esetleg három. Az utolsónak említett három csapatot, azaz a három legerősebbet, mely nyolcz, hét, illetőleg hatezer emberből áll, gyalogsággal is megtoldja. Ezek pajzsosok (paw-znjky) és alabárdosok (sudlienjky), részben pedig cséppel, az ősi huszita fegyverrel vannak felszerelve, de lövészek is vannak közöttük. És itt említi először a hadiszekereket. Meghagyja, hogy a három legnagyobb lovascsapat a szekereken belül álljon készenlétben, a legerősebb középen az u. n. téren, a hét és hatezer főnyi előtte, illetve mögötte s csak szükség esetén kerüljenek kívül. Ilyen módon a gyalogság, mely itt a három nagy lovascsapatnak járuléka, elvben még mindig hozzáért a szekérvárhoz. A szekerek mindegyikén legyen két lőfegyver, a szekérszárnyak előtt legalább

¹ Ebbe oldalt két-két lövést helyez, az élre két lándzsást, ezek mögé hármat, majd a többi négyesével. A lovas lövészeket általában a szárnyakra utalja. Összesen a páros előtt ki kell löniök fegyverüket és pedig a lovakra czélozva, mert a sebesült lo megrávarja az ellenséges hadrendet. 89. l.

² Ha sok embere volna — ajánlja a királynak — rendezze őket a megírt módon, ha azonban ezer, kétezer vagy csak száz, kétszáz stb. lovasa, azt is itt találja száztól ezerig, ezertől negyvenezerig. U. o. (89. l.).

tíz seregbontó (haufnice) és ugyanannyi kisebb tömeg (harcovnice) hátul szintén. A szárnyakon, azaz a külső szekérsorokban ugyan csak szükséges néhány haufnice, hogy alkalomadtán, különösen a törökkel szemben, körülvezethetők legyenek. A mennyiben az előcsapatokat visszanyomnák vagy szétugrasztanák, eleve parancsot kell venniök, hogy csak a derékhadig hátrálhatnak, ott meg kell állaniok s úgy viselkedni, mint derék harczosokhoz illik. A mi más szóval annyit jelent, hogy az ellenség keresztülzúdulását a szekérváron feltétlenül meg akarta akadályozni.

A legerősebb hadtest, a derékhad, *magyar*, az előtte álló, het-ezer főnyi, a cseh, a hatezer embert tartalmazó pedig morva zászló alatt harcoljon. S így tovább minden egyes csapatnak megvan a maga zászlaja, de a kisebbeket nem határozza meg. Legutolsó a háromezres seregetest, melyről megmondja, hogy a *bosnyák királyé*, illetőleg annak a színeit hordja.

Ha a seregben ráczok és oláhok is volnának, kiknek hadrendjük nincs,¹ valamennyiüket csatározásra használják fel. Állítsanak az élükre alkalmas vezért, ki külön zászlót is kapjon s ki ért hozzá, hogy az ellenséget szorítsa, majd gyorsan visszavonuljon. Az üldözésre kürtszó figyelmeztessen, a megszakítására dob. A sereg zöme pedig nyomuljon azonnal az előhad után, szekere-restől, vagy azok nélkül, — mert azért már felteszi ezt a lehetőséget² — a leírt rendben. Jelszó legyen: Isten és Szent Mihály velünk.

¹ *Burian* fordításában «Italicner» olvasható, a *Toman*-féle cseh szövegben (Husitske Valčnickvi 430. l.) «Vlachuv», tehát oláhok. S mindenesetre az előbbi a téves. Olaszok említése ugyan önmagában nem volna feltűnő, de ezek csak is zsoldosok lehettek volna, képzett katonák, kik nem harcolnak csatarend nélkül. E mellett a XV. század folyamán az oláhok részvétele majd mindegyik nagyobb háborúban kimutatható.

² *Wulf Wlecek* utasítását, bár az író személyi hivatottságát elismeri, nem tekinti teljesen kifogástalan kútfőnek (Die husitische Wagenburg. 9—10. l.). És pedig azért, mert a szekérvár a század végére elvesztette gyakorlati jelentőségét, a mit *Wlecek* nem vett tudomásul. A gyalogság már akkor önálló fegyvernem, nem szorul szekérvédelemre. Az író — mondja — nem a valóság vezette, hanem a régi elmélet és ebben sem mentes túlkápasoktól. A szöveg előítélet nélküli áttanulmányozása, ennek a véleménynek éppen az ellenkezőjét eredményezi. *Wlecek* nagyon is észrevette, hogy gyalogosa-

A király személyét lovasok környezték, kard és csatabárdal felszerelve. Külön testőrsége ötven-száz ember. Mindegyik főcsapatot két tag lándzsás utóvéd követ és három tag lövész.

Az ellenséggel szemben különösen a következő fogást ajánlja. Vonuljanak egy lankás hegyre (talán inkább fensíkra) vagy nem éppen magas emelkedésre, úgy hogy a szélső szekerek a magaslatra kerüljenek, a sereg pedig a lejtőre. Az előnyomuló ellenséget most úgyútízzel fogadhatják, míg az válaszolni alig tud, a sereg zöméhez nem fér hozzá. S ha oly erős volna, hogy megkísérelné a megkerülést, azonnal el lehet vonulni a hegy körül és ismét úgy helyezkedni el, hogy a külső szekerek a párkányon, a csapatok a hegy mögött legyenek. Így újra nem veheti hasznát úgyúinak s a mozdulatot amyszor lehet ismételni, a hányszor szükséges.¹ Ezenkívül javasol még két szintén foganatosnak tartott módot, de ezekben a szekérvárnak nem volt része.

A hozzáértő parancsnokokat nagyon megkívánja. A nem arra valók adják át tisztüket másoknak, kiket a csapatokból lehet kiszemelni. A szekereket ugyanaz vezesse, kire a táborozás ügyét bízták. De a helyet mindig a vezér válassza meg. A külső szekereken és a kapuknál gyalogság őrködjék, belül a téren lovasság és gyalogság, hogy szükség esetén bárhova könnyű szerrel juthasson erősítés.

Mindegyik szekérsorhoz osszanak be egy tapasztalt vezetőt, ki a távolság helyes megtartására ügyel. Rajta kívül kettőt, az

ptok olykor szekérvár nélkül vonultak harcra s ezzel az eshetőséggel maga is számol. Ha mégis a szekérvár fenntartása mellett döntött, meggyőződése és tapasztalatára hallgatott; a miből természetesen nem következik a szekérvár felsőbbsege, de a kútfőjelleget igen. Mert az új irány kibontakozását látva, annál inkább meg kellett gondolnia mit ír, miért tart ki a régi mellett.

¹ Ez az eljárás igen régi hagyományon alapul s a huszita mozgalom legszebb napjaiban állotta ki a tűzpróbát. Zizka élt vele 1423. magyarországi hadjáratában. Tábora egyik oldala egy tóra támaszkodott, másik egy magaslatra került, a kettő között állott serege. A krónika szerint így megmenekült az ellenséges lövedékektől. — *Wulf* (i. m. 36. l.) az 1423. adatot megemlíti, *Wiczek* mozdulatát mégis kivihetetlennek találja. Megokolatlanul; mert igaz, hogy mindkét leírás igen homályos, de annyira megegyező viszont, hogy nem lehet bennük kételkednünk. Kétségtelenül tényekre vonatkoznak, melyeket, sajnos, a két leírás nyomán sem tudunk világosan meghatározni.

előnyomulás és a szekerek pontos találkozásának irányítására (az ellenség bekerítésekor?). A szárnyak két első és két utolsó szekérének hajtói tartják egymást állandóan szemmel, hogy a szekerek közötti térközöket ne szűkítsék vagy növeljék, hanem úgy haladjanak, hogy a sereg mozgása egyenletes legyen, az első szekereken tartsanak jelzőzászlót, hogy a sorok meg ne törjenek és a szekerek egyenes vonalban haladhassanak egymás mögött. Ha a talaj átszeldelt, vagy a menetet bármiképen nehezíti, minden sor küldjön előre embereket utászszerszámokkal. Ezeket mindennap a csapatok más-más részéből kell kiválasztaniok. A szélső szekerek személyzetén kívül az egyéb sereget, lovast, gyalogost egyaránt osszák három csoportra. És mindennap más menjen közülök legelől a fentebb leírt csatarendben.¹ Nyomaték kedvéért mégis megismétli még egyszer körülbelül ugyanazt, csak azt teszi hozzá, hogy az előcsapatok a sereg száma szerint legyenek erősebbek vagy gyengébbek. Ez esetben kétszáz könnyű lovast (konberky) küld legelőre őrségül, mögöttük kétszázötven száguldó (hongi) a kapcsolat fenntartására, ezek erősítésére ötszáz, majd ezer, kétezer stb., mint ezt már egy ízben elmondotta volt. A szekerek mellett rajtok kívül czélszerű lesz néhány haufnicét tartani készen, de külön lovakkal, hogy ide-oda rendelhetők legyenek. E mellett valamennyi külső szekérnek két kisebb löveget juttatna, ezek elveszik az ellenség kedvét a közeli csatározásoktól. A lovasság a szekerek között a maga rendjében vonul tova, fennmaradó csapatok a külső sorok mellett, de belül keressenek helyet, hogy a körülményekhez képest kicsaphassanak, majd visszatérhessenek.

Ha szekerek nélkül vonulnának harcuba, úgy a gyalogságot a derékhadhoz és az előtte álló hadtesthez kapcsolják. A többi csapat *nem kap gyalogságot*, vonuljon előre a megállapított rendben.

Szekerek nélkül tehát nem is mindenütt szükséges függelék

¹ *Wulj* (i. m. 50. l.) itt megállapítandónak véli, hogy a leírás, melyre ez a hivatkozás történik, tulajdonképen egészen hiányzik. Világos pedig, hogy Wlczek azokra a rendelkezéseire gondol, melyek utasítása legelején található a különböző erejű csapatok részekre osztását illetőleg. A sereg tagozása nála egyúttal csatarendbe állítást jelent. Maga mondja erről a szövegrészről, hogy «a sereg rendjére nézve nyújtok itt Felségednek egy iratot» (89. l.). Vagy még előbb: «Ez a seregrend a török ellen való» (88. l.).

ez a fegyvernem. Nincs valami nagy véleménye kora legkiválóbb gyalogcsapatairól sem. Azt mondja t. i., hogy ha az ellenség sorai-
ban svájci vagy német gyaloghad volna, a mieink akkor is a
lovasságra támadjanak s ha erősebbek, sikerülni fog azt a nehezen
mozgó gyalogtömegektől elválasztani és megtörni. *S ekkor a gyalog-
haddal tehetnek a mit akarnak.* Szegezzenek ágyúkat ellenük, ha
pedig árkokban vagy sánczokban várnák a támadást, állapodjanak
meg valamely kedvező nem nagyon közeli helyen (az ellenség
ágyúi miatt). Várják be míg élelemért mennek ki vagy állásukat
elhagyni akarják és a mozdulat közben rontsanak reájuk. *A táma-
dás, hite szerint eredményes lesz.*

Avval az esettel, mikor gyalogság szekerek nélkül elegendik
harczba, egész röviden foglaljuk. Szemmelláthatóan megköveteli,
hogy a gyalogcsapat mellett legalább lovasság is legyen. Tehát a
rég magyar, vagy cseh berendezést hasonlíthatatlanul többre
becsüli a svájciak vagy a landsknechtek taktikájánál.

Befejezésül ismét a szekerekhez tér vissza.¹ Várostromra
mindig szekérvárat küldene. Egy kisebb sereg a tüzérséggel (tehát
a szekérvárral) menjen előre s igyekezzék keresztülvágni magát
az elővároson. Majd felállítva ágyút, kezdje meg a falak lövetését.
A mint azok inogni kezdenek, azonnal következzék a roham, —
a mit valószínűleg a közben megérkezett seregzöm hajt végre —
nehogy a városbeliek a romokat éjjel kijavíthassák. Így aránylag
csekély áldozattal diadalt remél. A rohamoszlopra nagy figyelmet
fordít. Külön csapatokat rendelne ki, melyeknek nincs más fel-
adatuk, mint az ellenség zavaró mozdulatainak elhárítása. De
ugyanolyan fontosnak tekinti a szekereket is, azok oltalmára is
megfelelő erőket fordít. A miből nyilvánvaló, hogy a szekérvár
fontossága az ostrom alatt sem szűnt meg. Sorai bizonyára az
ostromzár szigorúságát segítették elő.

A szekerek számát illetőleg, ezer szekérhez tizenhat-húszezer

¹ Mivel ezt a részt «más szekérrend»-nek nevezi, *Jähns* (Geschichte des
Kriegswesens 897. l.) felteszi, hogy az egész kézirat csonka. Tekintettel
a szöveg kusza voltára, ez nem is lehetetlen. De mégis valószínűbb, hogy
arra gondol, a mit előbb a lovasság hadrendjének ismertetésekor elmondott
a szekerekről. Ezért nevezi a következőt másodiknak.

főnyi sereget kíván s hogy a sorok összekapcsolhatók lehessenek, a külsőket a belsők másfélszeresére szabná. A jelzőzászlók száma nyolcz, színük a könnyű megkülönböztethetőség kedvéért fehér és fekete. Ezek közül kettő, — mint már előbb említette — a külső sorok első szekérére kerül, hogy azok vezetői könnyen szemmel tarthassák egymást. Más kettő a sorok közé, arra a helyre, hol a felvert szekérvárból kifogott lovakat vezették, hogy felkerekedés esetén hamar reájuk leljenek. A harmadik zászlópárt a külső sorok ama két szekere viselte, melyeknél a két sornak meg kellett hajlani, hogy a vár hátulról bezárható legyen, a negyediket, az utolsót pedig a leghátulsó szekerek, hogy vezetőik könnyen egymásra akadjanak. A külső sorokba a szekéryanag legjavát válogatták össze. Őrsége mindegyiknek négy ember (woznjk). A lovakon bátor hajtók (wozatag) sisakkal és pajzsokkal felszerelve, kiken kívül a szekéren is ült egy társuk, hogy ha valamelyikük elesnék, a helyébe léphessen. Minden tíz szekérnek külön parancsnoka volt.

A külső sorok szekerei alatt deszka függött, hogy megvédje a belüllevőket az ellenség lövedékeitől. Magukon a szekereken két-két kézi lőfegyver (pjstala), két font lőpor, hatvan lövedék, száz-húsz nyíl, két vasesép és két vashorog. A lovak jászola hosszában a szekérhez kötve, benne kövek, melyeket a közelférkőző ellenségre lehessen vetni. Az élen tíz, hátul négy haufnicét helyezne el, ha több akad, annál jobb. Oldalt négy-négy elegendő. Az emberek közül is két annyi kerüljön előre, mint hátra, a sorokat mindkét oldalon kisebb, mintegy száz főből álló csapat támogassa. Belül a téren is legyen két csapat az elő- és utóvéd erősítésére.

Nem közömbös előtte a lélektani hatás sem. Ha a csata megindítása nem sürgős, tekintsenek arra is, hogy a szél az ellenség felé fújjon. Ekkor a láрма, robaj és lőpor nagyobb rémületet fog előidézni. Az is előnyös, ha a szembenálló sereg szakadék vagy mocsár mellett telepszik le. Tőle nem messzire kell táborot ütni és csendben rendezni a csapatokat. Minden szekér mellett rakjanak hatalmas tüzeket, majd, hogy a szekerek megindulása fel ne tűnjék, erős lovasesapat menjen előre. Ha a dolog így esik, legyen bár húsz embere egy ellen, nem fogja tudni az ellenség mitévő legyen. — Evvel a biztató jóslattal végződik a szöveg.

A Wlczek-féle munkálattal a szekérvár harcát illető utasí-

tások legterjedelmesebbje született meg. Azt gondolhatnók láttára, hogy a magyar hadviselés a Hunyadi János és Mátyás alatt befogadott harcsmódot ezután általánosabban, szélesebb körben alkalmazta. A következő évek története épen az ellenkezőt bizonyítja, az utasítás ismertetése után tulajdonképen nincs több mondanivalónk. A hihetetlen hanyatlás, mely a két Jagelló király korában minden téren, természetesen a hadügyekben is beállott, épen nem volt alkalmas újítások kiépítésére. Az ősidők óta meglevőt sem volt képes megőrizni. És a szekérvár esetében a szükségérzet is elhalt. A számos országgyűlés, mely annyi szigorú határozatot hozott az ország védelmi képességének emelésére, sohasem beszél róla. Az ezekben kiállítandónak rendelt sereg továbbra is lovasság. És pedig általában teljes fegyverzetű nehéz lovasság. Az 1492. XX. cikk szerint a bandériumok fele huszárokból állt.¹ 1498-ra helyesebbnek látták, ha az egész nehéz fegyverzetűekből telik ki.² Huszárokat csak a déli megyék állítsanak, alkalmazásukat úgy látszik, első sorban a török ellen tartották fogatosnak. És ez a területi különбözés tovább fejlődött. Az 1518-iki végzések ütik az első rést a lovasság tételes kizárólagosságán. Ezentű-Trencsén, Árva, Nyitra, Turócz, Zólyom és Szepes megye telekatonaságát lovasok helyett puskás gyalogosokból tartozott kil állítani.³ Közvetlen cseh hatásnak ezt a változást a határosság daczára sem lehet tulajdonítani. A cseh sereg akkor már nagyjában hasonló a magyarhoz, gerincében, nehéz lovasság, szekérvárral párosítva úgy, a mint azt Wleczek javasolta. A puskás gyalogság bevezetése ott is, nálunk is a huszita szekérvár lehanyatlását jelentette, mert abban a tüzelőfegyverek a szekerektől elválaszthatatlanok. A szekérvár javakorában valamennyi puskás a szekerekhez volt beosztva, az azokon kívül haladó gyalogság drabant, tehát rendesen kopjás, de mindenesetre szálfegyverrel felszerelt.⁴ Csakugyan néhány évvel később, mint az 1523. évi XX. cikk

¹ Magyar Törvénytár. I. 492.

² U. o. 604. l. XVI. cikk.

³ VI. cikk. 746. l. V. ö. 1525. XXI. 834. l.

⁴ V. ö. Hadt. Közlemények. 1916. évf. 285. l.

bizonyítja, a szekeret és a szekéren táborba szállót már nem is nézték hadakozónak. A törvény félrcérthetetlenül kimondja, hogy két fegyvernemet ismer, lovasságot és gyalogságot.¹ A szekérvár véglegesen elbukott, már nem volt szükség reá. Kivált belőle a tábori tüzérség s a gyalogcsapatok a fegyvertechnika akkorra elért fokán már nem szorultak szekérfedezetre. A szláv országokban még élt a szokás táplálta hajlandóság irántuk. Mohácsnál a lengyel Gnojenski a sereg szekérvárba zárkózását tanácsolta² s vele más idegenek is. De a magyar urak leszavazták, a gyors előretöréstől több eredményt vártak. Pedig szekerük volt elegendő, a gyalogság tűzfegyvereit még ezeken szállították.³ A magyar hadviselés visszatért önmagához, lényegében ott tartott, hol egy évszázaddal azelőtt.⁴ Az idegen harcsmódok akkoriban éppen úgy nem tűntek fel utánzásra méltóknak,⁵ mint annak idején Zsigmond korában.

A huszita szekérvár megjárta a földi dolgok útját. Hitéért küzdő népe védelmére teremtette meg egy bámulatos tehetségű vezér s maradandó hadtörténelmi következménye lett az ágyuk általános mozgóvá tétele, szóval a tábori tüzérség kifejlesztése. De a középkori harcsmód ellenében nem volt olyan támadás, mint a középkori gondolkozás ellen a huszitizmus maga. A teljes párhuzamosságot tagadnunk kell. A hitbeliek terén történt újítás kiszámíthatatlanul fontos hadtörténelmi eredményt hozott: a

¹ Az egytelkes nemesek személyesen keljenek fel *et non in kocsi* (prout plerique solent), *sed exercituantium more, vel equites, vel pedites, ut pugnare possint*, venire sunt obligati. *Magyar Törvénytár* I. 814. l. V. ö. 1525. XXXI. 834. l.

² *Kupelwieser*, Ungarns Kämpfe mit den Osmanen. 241. l.

³ Batthyány Ferencz bán Zágráb megyéhez (1526 augusztus 1.). *T'kalčić* Monumenta historica liberæ regiæ civitatis Zagrabie. III. 250. l.

⁴ Das hussitische Kriegswesen bildet keine Entwicklungsstufe, sondern nur eine Episode in der Geschichte der Kriegskunst, írja nagyon találóan *Delbrück*. (Geschichte der Kriegskunst. III. 516. l.)

⁵ Az 1525. IV. cikk, mely az idegenek (Fuggerek stb.) kiutasításáról intézkedik, csak a hadiszolgálatot teljesítőikkel tesz kivételt, de kiköti, hogy *in confiniis regni, Hungarorum more servire militare que teneantur*. *Magyar Törvénytár*. I. 828. l.

parasztnép katonai kiképzését. A vele járó taktika kevésbé, mert a lovagharczal néhány évtized alatt megférővé vált. A XV. század végének és a XVI. elejének a középkori harcsmódot véglegesen megdöntő gyalogseregei, a svájcziai, landsknechtek és a spanyol infanteria a szekérvártól függetlenül alakultak meg. Ugyanúgy a magyar hajdúság.

TÓTH ZOLTÁN.